

# תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה ב: מהות חיוב ברכות הנהנין

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

## סוגיה ב: מהות חיוב ברכות הנהנין

\*

### רקע

הגמ' אומרת שחיוב ברכת הנהנין מסבירא ש"אסור לו לאדם להנות מהעולם הזה בלא ברכה", ו"כל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה מעל". מניסוח זה משמע, שברכות הנהנין אינן ככל הברכות, המהוות ברכות שבח והודאה בלבד, ברכות הנהנין מהוות גם "מתיר". הן מוציאות את האוכל מרשות גבוה, ומתירות אותו באכילה. כדי לברר עניין זה נעייין גם במחלוקת ראשונים לגבי ספק בירך ברכת הנהנין.

### מקורות

- א. גמ' לה.-לה: "ת"ר אסור לו לאדם... אפי' חצר קובעת שניא' ואכלו בשעריך ושבעו"
- ב. רמב"ם הל' ברכות פ"א הל' א-ד
- ג. ספק בברכת הנהנין  
רמב"ם הל' ברכות פ"ח הי"ב  
תוס' יב. ד"ה לא, "...לחומרא דצריך לברך פעם אחרת", וגליון הש"ס שם  
מאירי ד"ה וכל הנהנה
- ד. "ילך אצל חכם"  
תלמידי רבינו יונה כה. ד"ה מאי  
הגהות מיימוניות הל' ברכות פרק ח אות ע [במהד' פרנקל אות צ]
- ה. שו"ע סי' קסז סע' ט, ומשנה ברורה  
סי' רט סע' ג, ומשנה ברורה  
רמ"א סי' רב סע' יח, ומשנה ברורה סקפ"ד

מאירי ד"ה וכל הנהנה :

וכל הנהנה מן העולם בלא ברכה מעל, והוא שדרשו לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם - כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. ובתלמוד המערב אמרו: אמרת לה' ה' אתה טובתי בל עליך - אם אכלת וברכת כביכול כאלו משלך אכלת. ומכל מקום בתוספות כתבו שאחר שסמכו מן המקרא וכן שעשאוהו כמזעל בהקדש מדכתיב לה' הארץ, אם שכח ולא ברך או אפילו ספק ברך לא ברך ועדיין הוא אוכל - חוזר ומברך, ואין צריך לומר ברכה לאחריה של ז' המינים שהיא תורה.

### הסבר הסוגיה

תנו רבנן, אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל. [ברייתא לה.]

הרמב"ם [הל' ברכות פ"א הל' ב-ד] מחלק את כל הברכות לשלושה סוגים: א. ברכות הנהנין. ב. ברכות המצוות. ג. ברכות שבח והודאה. והוא מבחין בין הסוגים השונים: "מדברי סופרים לברך על כל מאכל תחלה ואחר כך יהנה ממנו... וכל הנהנה בלא ברכה מעל..."

וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואחר כך יעשה אותה, וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד אף על פי שלא נהנה ולא עשה מצוה". חובה לברך לפני האכילה, מפני שהבריאה כולה שייכת לקדוש ברוך הוא, והברכה מוציאה את האוכל מרשות גבוה, ומתירה אותו באכילה להדיוט. ברכות שבח והודאה שונות מברכות הנהנין, ואינן מהוות "מתיר", אלא מיועדות "כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו"<sup>1</sup>.

ניתן לצעוד צעד נוסף ולומר שההבדל בין ברכות הנהנין לברכות השבח גדול יותר, והמבטל ברכת שבח מבטל מצות חכמים, ואילו האוכל ללא ברכה אינו מבטל מצוה, אלא עובר על איסור [מועל].

נחלקו הראשונים בדיון ספק בברכות הנהנין. הרי"ף [נ.] והרמב"ם [פ"ח הי"ב] סוברים שאין הבדל בין ברכות הנהנין לשאר הברכות, וספק כולן לקולא. ר"י [יב. תוד"ה לא] והמאירי [לה. ד"ה וכל הנהנה] חולקים, ולדעתם ספק ברכות הנהנין לחומרא. מבאר רבי עקיבא איגר [גליון הש"ס על התוס' שם]<sup>2</sup>, שהכלל הרגיל "ספק ברכות לקולא" אינו שייך לברכות הנהנין. ברכות הנהנין מתירות את האוכל באכילה. כשיש ספק, אין מתיר לאכילה, וממילא האוכל אסור. כדי לאכול צריך לחזור ולברך<sup>3</sup>.

לאור זאת ניתן להסביר, שמחלוקת הראשונים לעניין ספק, נובעת ממחלוקת בהבנת מהות ברכות הנהנין. הרמב"ם סובר שיש מצוה לברך ועשיית המצוה מתירה את האכילה, ר"י סובר שיש איסור לאכול ללא ברכה. לדעת הרמב"ם, חכמים תיקנו לברך לפני האוכל, והאוכל לפני ברכה מבטל מצות חכמים. לדעת ר"י, האוכל שייך לקב"ה ואסור לאדם לאוכלו ["כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל"], הברכה מפקיעה את האוכל מרשות גבוה, ומתירה אותו באכילה. לדעת הרמב"ם כיוון שברכה היא מצות חכמים, בספק אזלינן לקולא, ככל ספק במצוות דרבנן. לדעת התוס' אסור לאכול בלא ברכה, ואין לאדם לאכול ללא מתיר ברור המתיר לו את האיסור.

הגרש"ז אויערבאך [מנחת שלמה ח"א סי' יח אות ח] מוכיח מבעל קרי ואונן האוכלים ללא ברכות הנהנין, שברכה היא מצוה ולא איסור, שהרי הם פטורים ממצוות, ואינם רשאים לעשות איסורים.

הגמ' אומרת שהנהנה מהעולם הזה בלא ברכה מעל, ולכן צריך לילך אצל חכם שילמדנו ברכות. הגמ' אינה מובנת, מדוע צריך ללכת לחכם ללמוד את הברכות, והרי שנינו במשנה [מ.]

<sup>1</sup> מהשוואת הרמב"ם בין ברכה לפני מצוה לברכה לפני אכילה, משמע שאף מצוות זקוקות למתיר, והברכות מתירות עשייתן. הבנה זו בדברי הרמב"ם מבוססת גם על כך שהרמב"ם מנמק את תקנת חכמים לברכות השבח ואינו מנמק את תקנתם לברכות המצוות [עיין לקמן עמ' 471].

<sup>2</sup> ביתר הרחבה בהערות לשו"ע סי' רט על מג"א סק"ג. מקור הדברים במהרש"א לפסחים קב. ועיין גם ריטב"א שבת כג: ד"ה אמר אביי.

<sup>3</sup> אולם מתוס' [מט: ד"ה רבין] מוכח שלא כהסבר רבי עקיבא איגר, ראה בגליון הש"ס שם שנשאר בצ"ע.

שניתן לפטור את כל הברכות בברכת "שהכל", ואין צריך חכם כדי ללמד ברכת "שהכל". מהראשונים משמע שהם מתרצים שאלה זו בשני כיוונים שונים: מתלמידי רבינו יונה [כה. ד"ה מאין משמע שיכול לפטור עצמו ממעילה בברכת "שהכל", אך צריך ללכת לחכם כדי ללמוד לברך כראוי. הגהות מיימוניות [פ"ח אות ע] סובר שרק בדיעבד נפטרים בברכת "שהכל", ודין המסופק בברכה כדין דיעבד, וגם הוא יכול להיפטר בברכת "שהכל". פור שלא למד דיני ברכות אינו מוגדר כמסופק, ולכן לדעת הגהות מיימוניות אינו יכול לצאת בברכת "שהכל". ואסור לו לאכול עד שילמד דיני ברכות<sup>4</sup>.

### סיכום

הגמ' אומרת שאסור ליהנות מהעולם הזה ללא ברכה. ניתן להבין שברכות הנהנין הן "מתיר" המתיר את איסור המעילה של הנאה מעולמו של הקב"ה, וניתן להבין שברכות הנהנין הן מצוה, והנהנה מן העולם ללא קיום מצותו, מועל. יכול להיות שהמחלוקת בין הרי"ף והרמב"ם לבין ר"י והמאירי אם ספק ברכות הנהנין לקולא או לחומרא תלויה בהבנת מהות ברכות הנהנין. הרי"ף והרמב"ם סוברים שברכות הנהנין מצוה, ולכן מקלים בספק חיוב מצוה דרבנן, ואילו ר"י והמאירי סוברים שיש איסור לאכול ללא ברכה, ומספק אסור לו לאכול עד שוודאי בירך.

מתלמידי רבינו יונה משמע שמותר לאדם שאינו יודע מה לברך לצאת ידי חובה בברכת "שהכל". מהגהות מיימוניות משמע שאסור לאדם שאינו יודע מה לברך לצאת ידי חובה בברכת "שהכל", ורק במקרה שיש ספק שלא ניתן לבררו, ניתן לברך "שהכל", מפני שמקרה זה נחשב כדיעבד.

### הלכה

השו"ע [סי' קסז סע' ט, וסי' רט סע' ג] פוסק כרמב"ם, שספק ברכות הנהנין לקולא. המשנה ברורה [סי' קסז סקמ"ט] פוסק שראוי במקרה שנודמן לו אחר שיכול להוציא, שישמע ממנו הברכה, ולא ייפטר מפני ספק ברכות.

המגן אברהם [סי' רב סקל"ו]. מובא במשנה ברורה [סקפ"ד] פוסק שניתן לסמוך על ברכת "שהכל" רק בדיעבד, או במקום שלמד ואינו יכול לברר את הברכה, אך אדם שאינו יודע מה לברך מפני בורותו, אסור לו לאכול עד שילך לחכם וילמדו דיני ברכות.

<sup>4</sup> כך עולה מהמגן אברהם [סי' רב סקל"ו].